

ӘЛЕУМЕТТІК ЖОБАЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ДАМУ

Мұсабекова Гүлнар Тәжібайқызы

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор.

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан.

ORCID: 0000-0002-3727-7682, e-mail: gulnar.hanum22@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада отандық және шетелдік ғалымдардың әлеуметтік жобалау технологиясын қолдана отырып, жоғары оқу орны студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамыту ұғымына берілген анықтамалары талданған, автор бұл ұғымды өзінше түсіндірген, оның анықтамасын нақтылаған. Зерттеу тақырыбы бойынша педагогикалық, психологиялық, әдістемелік әдебиеттерді, ЖОО оқытушыларының тәжірибесін және жалпы орта білім беретін мектеп мұғалімдерінің жұмысын талдау нәтижесінде әлеуметтік жобалау технологиясын қолдана отырып, университет студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамытудың педагогикалық моделі құрылған. Теориялық материалды зерттей отырып, автор «көшбасшылық», «оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамыту», «көшбасшылықты дамыту үдерісін әлеуметтік жобалау», «әлеуметтік жобалау технологиялары» ұғымдарын нақтылаған. Мақалада әлеуметтік жобалау технологиясын көптеген зерттеушілер қарастырғаны және оған анықтама бергені көрсетіледі. Әлеуметтік жобалау - бұл адамның, топтың немесе ұйымның әлеуметтік органы және адамдардың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған әрекетін құру процесі. Автор ғалымның бұл пікірімен келіседі. Мақалада әлеуметтік жобалау технологиясын қолдана отырып, университет студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамытудың әдістемесі жасалған. Арнайы курс ұсынылған. Сонымен қатар педагогикалық эксперименттің нәтижелері ұсынылған, сапалы және сандық өңдеу жасалған.

Кілт сөздер: студент, дамыту, әлеуметтік жобалау, технология, көшбасшы.

For citation: Мұсабекова Г.Т. (2023). «Әлеуметтік жобалау технологиясы негізінде студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамыту». *ОҚМПУ Хабаршысы-Вестник ЮКГПУ*, 37(3). 5-19.

Кіріспе

Жаһандану және әлемнің ақпараттық ашықтығы жағдайында адамның геомәдени бейімділігі мен өзгерген жағдайларға бейімделуі мәселелері ерекше тұрғыдан қарастырыла бастады. Қазіргі әлемнің жаһандық сын-қатерлері мемлекет дамуының барлық бағыттарын қайта қарауды талап етеді. Біздің еліміздің алдында жоғары дамыған елдер деңгейіне серпілістің жаһандық сын-қатерлері мен стратегиялық мақсаттарына жауап беретін реформаларды іске

асыру процесін басқарудың жаңа моделін қалыптастыру міндеті тұр. Бұл жаһандық міндет құрылымдық және функционалдық реформаларды жүргізуді және адамдардың әл-ауқаты мен өмір сүру сапасын арттыру үшін берік негіз құра отырып, азаматтардың әлеуметтік саладағы бастамасын толық көлемде іске асыруды талап етеді. Бұл міндетті іске асыру үшін ел дамуының барлық салаларында технологиялық серпіліс қажет, бұл қоғамға адал қызмет ете алатын, әлеуметтік бағдарланған және адамгершілік жағынан дамыған жаңа формация көшбасшыларын даярлауды талап етеді.

Әрине, басқару саласында бакалаврлар мен магистрлерді даярлау бойынша заманауи білім беру бағдарламаларына білім алушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамыту бойынша белгілі бір идеялар енгізілген, алайда, ең алдымен менеджмент бойынша көптеген білім беру бағдарламалары батыстық үлгілерді пайдалана отырып әзірленгенін және жас көшбасшылардың азаматтық бірегейлігі мен патриотизмін қалыптастыру жөніндегі стратегиялық міндет толық іске асырылмайтынын өкінішпен айтуға тура келеді. Біз өз жұмысымызда ЖОО-да білім алушылардың көшбасшылық қасиеттерін басқару қызметінің болашақ субъектілері ретінде дамыту идеясына назар аудардық. Көшбасшы - бастық, саяси партияның, қоғамдық-кәсіби ұйымның басшысы; қандай да бір жарыста бірінші болып жүрген адам. «Көшбасшы» сөзінің басқа мағыналары келесідей: топтағы ең маңызды, ең күшті, алдыңғы қатарлы субъект; қалғандарын басқаратын адам, жетекші, елбасы, ұйым, ұжым. Біз бұл құбылысты жан-жақты сипаттайтын «әлеуметтік саланың көшбасшысы» ұғымының анықтамаларын таппадық, сондықтан бұл тұжырымдаманың мәнін нақтылау біздің зерттеу жоспарымыздың бөлігі болып табылады.

Зерттеу мақсаты: әлеуметтік жобалау технологиясын қолдана отырып, ЖОО студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамытудың педагогикалық моделін әзірлеу және эксперименталды түрде сынақтан өткізу.

Зерттеу әдістері: теориялық (нормативтік-құқықтық құжаттаманы кешенді талдау және көшбасшылық құбылысын зерттеу); эмпирикалық (эксперимент, диагностика, сауалнама); модельдеу және жобалау; Розенбаумның Q-критерийін қолдана отырып, зерттеу материалын өңдеудің статистикалық әдісі, зерттелетін белгілер арасындағы байланыстың тығыздығын бағалау үшін корреляция әдісі.

Әдебиеттерге шолу

Көшбасшылық мәселесін біршама ғалымдар зерттеді. Сонымен, А. Маслоу (Маслоу, 2013: 352) көшбасшының өзін-өзі тануын анықтайтын бірнеше сипаттамаларды жиынтықта қарастырады: проблемаға назар аударудың дамыған қабілеті, эмоционалды реакциялардың байлығы, адамның жынысымен сәйкестендіру, тәуелсіздік, өзін-өзі қамтамасыз ету, берік өмірлік философияға ие болу. Ежелгі философтар мен шешендердің еңбектерінде (Н. Макиавелли, Ф.Ницше, Платон) көшбасшы мен автократтың бейнесі бар. Курт Левин (Левин, 2000:199) көшбасшылық стильдерінің классификациясын алғашқылардың бірі болып берді. Ол көшбасшылықтың үш стилін бағалады: авторитарлық,

демократиялық, либералды. Университет студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамытудың әртүрлі аспектілерін И.Н. Бригинец (2010: 199), И.А. Веряскина (2008: 143), А.И. Давлетова (2007: 269), Т.В. Махина (2003: 204), Н.Д. Шафеева (2013: 242), О.В. Шкурко (2013: 206), Б.Т. Баймұхамбетов (2014: 159), В.А. Луков (2007: 199) сияқты зерттеушілер атап көрсетті. ЖОО студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамытудың шетелдік тәжірибесін талдау Е.Н. Сайкинаның (2004: 140) зерттеуінде жүргізілді.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу 2022-2023 жылдар аралығында жүргізілді және үш кезеңнен тұрды:

Бірінші кезең: дайындық – зерттеу жоспары құрылды, тақырып бойынша ғылыми-педагогикалық, психологиялық, әлеуметтанушылық әдебиеттер зерттелді, эксперименттік және бақылау топтары, зерттеу мақсаттарына сәйкес келетін әдістер мен диагностикалық процедуралар таңдалды.

Екінші кезең: әлеуметтік жобалау технологиясын қолдана отырып, университет студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамытудың эксперименттік-педагогикалық моделін жасау, эксперименттік топта университет студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамытудың педагогикалық моделін апробациялау, статистикалық материал жинау, эксперимент жүргізу және эксперименттік жолмен алынған бақылау деректері.

Үшінші кезең: жалпылау – бұл кезеңде жинақталған эмпирикалық материал талданды, материалдарға статистикалық өңдеу жүргізілді, эксперимент нәтижелері жалпыланып, мақала мәтінін дайындау аяқталды.

Біз зерттеудің теориялық аспектілерін аштық. «Әлеуметтік саланың көшбасшысы» зерттеуінің негізгі тұжырымдамасы кеңейтілді. Зерттеуде сонымен қатар «көшбасшылық», «оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамыту», «көшбасшылықты дамыту үдерісін әлеуметтік жобалау», «әлеуметтік жобалау технологиялары» ұғымдары нақтыланды. Психологиялық, педагогикалық және әлеуметтанушылық зерттеулерді терең талдау негізінде көшбасшылықтың әртүрлі концепциялары анықталды, олардың ішінде біздің жұмысымыз үшін маңызды концепциялар: харизматикалық (қасиеттер теориясы), ситуациялық, мінез-құлық және құндылықтарға негізделген. Отандық және шетелдік авторлардың зерттеулерін талдау негізінде көшбасшылықтың мәні мен әлеуметтік саладағы көшбасшыға тән ең тән қасиеттер анықталды: әлеуметтік және жеке белсенділік, коммуникативтілік, адамгершілік, тиімділік, харизма, жауапкершілік, стресске төзімділік, саналылық. Қазіргі жағдайда азаматтық бірегейлік пен патриотизм әлеуметтік саладағы көшбасшының ерекше сұранысқа ие қасиеттері болып табылады. Әлеуметтік саладағы көшбасшы эмоционалдық интеллект пен ақпараттық және цифрлық мәдениетке ие болуы керек.

Біз «әлеуметтік жобалау» және «әлеуметтік жобалау технологиясы» ұғымдарын талдадық. Әлеуметтік жобалау - бұл адамның, топтың немесе ұйымның әлеуметтік органы және адамдардың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған әрекетін құру процесі (В.А. Луков бойынша). Автор проблемалар

бойынша зерттеулерге кең талдау жасаған, мысалы, «технологияға» педагогикалық ұғым ретінде, әлеуметтік жобалау технологиясының мәніне. Д.З.Ахметова, В.П.Беспалько, И.П.Волков, В.Ф.Габдулхаков, В.В.Гузев, Р.А.Исламшин, Н.В.Кларин, Б.Т.Лихачев, В.М.Монахов, М.Чошанов сияқты әр кезеңдегі авторлардың еңбектеріне сүйене отырып, концепцияға дейінгі анықтаманы тағы да нақтылаймыз: «Әлеуметтік жобалау технологиясы» - бұл мақсат пен міндеттерді белгілеуді, оның тиімділігін анықтау үшін қолайлы әдістерді, әдістемелерді, педагогикалық құралдарды және диагностикалық процедураларды таңдау арқылы оларды жүзеге асырудың нақты жоспарланған процесін жеңілдететін жүйе деп айтамыз. Біз университеттің білім беру қызметінде әлеуметтік жобалау технологиясын әзірлеу және енгізу үдерісін ашатын педагогикалық модельді ұсындық (1-сурет).

1-сурет. Әлеуметтік жобалау технологиясын негізінде студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамытудың педагогикалық моделі

Мақсатты компонент	Студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамыту: әлеуметтік және жеке белсенділік, коммуникативтілік, адамгершілік, іскерлік, харизматикалық, жауапкершілік, стресске төзімділік, ар-ождан; эмоционалды интеллект пен ақпараттық-цифрлық мәдениетті дамыту					
	Міндеттер					
	Өзін-өзі тануды қалыптастыру	Қадамдық рефлексияны ұйымдастыруға арналған тренинг-тер	Көшбасшылық қасиеттерді жүйелі түрде дамытуға қондырғы қалыптастыру	Өзін-өзі бағалауды тәрбиелеу және «мен тұжырымдамалар»	Когнитивті саланы және эмоционалды интеллектті дамыту	Ақпараттық-цифрлық мәдениетті қалыптастыру
Әдіснамалық компонент	Әлеуметтік жобалау технологиясы	Әдістері: эвристикалық; зерттеу; жобалық	Әдістемелік тұғырлар тұлғаға бағытталған; Проблемалық дамытушы; аксиологиялық; жүйелік; инклюзивті; көшбасшылық тұжырымдамалары (харизмати	Педагогикалық әдістер: визуализация; рефлексия; «шок әсері»	Педагогикалық құралдар: сандық құралдар; жоба оқу құралы ретінде; флипчарт; оқытушының сөзі.	Педагогикалық техникалар: Шешендік техникасы; имиджология әдістері; эмоционалды интеллектті басқару әдістері

			калық-қасиеттер теориясы, мінез-құлық, ситуациялық, құндылық)			
Модельді іске асыру мазмұны						
Модельді іске асыру мазмұны	Бакалаврларды даярлау бағыттарының оқу пәндерінің әлеуеті	Әлеуметтік бағыттағы жобалар	Екі бөлімнен тұратын «Көшбасшының қасиеттерін дамытыңыз» атты элективті курс: «Көшбасшының коммуникативті мәдениеті» және «Көшбасшы қасиеттерін өзін-өзі дамытуы»	Студенттердің эмоционалды интеллектінің даму деңгейін арттыруға арналған тренингтер; мотивацияның даму деңгейін арттыруға арналған педагогикалық тәсілдер	«Кәсіптік білім беру оқытушысының педагогикалық шеберлігі» біліктілікті арттыру бағдарламасы	
Критериалды бағалау	I критерийлер тобы ЖОО студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамытудағы әлеуметтік жобалардың әлеуетін бағалау критерийлері			Критерийлердің II тобы Когнитивті, мотивациялық салалардың және эмоционалды интеллекттің дамуын бағалау критерийлері		
	Жобаның жаңалығы (жаңашылдығы) критерийі	Жобаның әлеуметтік бағыттылығының критерийі	Жобалардың студенттердің көшбасшылық қасиеттерін және олардың жеке қасиеттерін дамытуға сәйкестік критерийі	Когнитивті критерий	Мотивациялық критерий	Эмоционалды интеллект критерийі
	Көрсеткіштер					
- ұйым ішінде пайда	- азаматтық сәйкестілік; - қоғамның	- жеке күтулерге сәйкес келеді	- әлеуметтік жобалау	- қоғамға (барлық әлеуметтік	- өзін-өзі тануы дамыту; -	

	болған жаңа идея (анықталған қайшылықтар негізінде); - жаңа, сырттан енгізілген (тәжірибені зерттеу негізінде)	және жалпы елдің қажеттіліктеріне үндеу	және студенттердің мүмкіндіктері; - көшбасшылық қасиеттерді дамытуға ықпал етеді	туралы білімі бар; - эрудицияның тұрақты өзін-өзі дамытуға бағытталған	топтардың азаматтарына) қызмет етуге бағдарлану басым; - дамуға және көшбасшылық қасиеттері іске асыру	өзінің психикалық жай-күйін басқарудағы дағдылары мен менгеру
Нәтижелі компонент	Өзінің көшбасшылық әлеуетін түсінген, әлеуметтік және жеке белсенділігі, коммуникативтілігі; азаматтық бірегейлігі мен патриотизмі, дамыған, эмоционалды интеллектісі, көшбасшылық қасиеттерін, өзін-өзі дамытуға уәждемесі бар, ақпараттық-цифрлық мәдениеті, адамгершілігі, іскерлігі, харизматикасы, жауапкершілігі, стресске төзімділігі, ар-ожданы бар студент					

Көшбасшыға қажетті құзыреттер – ақпараттық-цифрлық мәдениетті қалыптастыру және эмоционалды интеллекттің болуы. Жобалық іс-әрекет процесінде топта жұмыс істей білу, төзімділік, шыдамдылық, шығармашылық сияқты басқа да қасиеттер қалыптасады. Модель мақсатты құрамдас бөліктің бес құрылымдық элементтерін анықтайды: студенттің – әлеуметтік саланың болашақ көшбасшысының өзіндік санасын қалыптастыру (өзін-өзі тану адамның өз көзқарасын, мақсаттарын және өзін-өзі дамыту траекториясын сезіну актісі ретінде мақсатқа жетудегі шешуші рөл); қадамдық рефлексияны ұйымдастыруға жаттықтыру; көшбасшылық қасиеттерді жүйелі түрде өзін-өзі дамытуға деген көзқарасты қалыптастыру; көшбасшының оң «мен-концепциясының» қажетті шарты ретінде барабар өзін-өзі бағалауды тәрбиелеу (позитивті «мен-концепция» көшбасшының өзіндік көзқарасын көрсетеді және конструктивті (шығармашылық) көшбасшылықтың дамуына ықпал етеді; когнитивтік сфера және эмоционалды интеллект; ақпараттық және цифрлық мәдениетті қалыптастыру. Эмоционалды интеллект эмоциялар мен парасаттылықты біріктіреді, адамның эмоциясын ақылға қонымды басқаруды болжайды. Әлеуметтік жобалау технологиясы – мұғалімнің оқушылармен жобалық іс-әрекеттегі жүйелі жұмыс жүйесі. Бұл процесс пәндік-пәндік сипатқа ие және студенттердің танымдық саласын дамыту және көшбасшының қажетті сапаларын тәрбиелеуге арналған тапсырмалар кешенін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Жобалау технологиясы қайталанымдылыққа, жүйелілікке және тұтастыққа ие, когнитивтік және коммуникативті және аналитикалық процестерді дамытады.

Зерттеудің қалыптастырушы бөлігінде ЭТ студенттері, атап айтқанда, «Педагогика» саласында («бакалавр» біліктілігі) оқитындар оқитын пәндердің

мүмкіндіктерін пайдалану қарастырылған. Студенттерді оқытудың осы саласындағы бағдарламалары құзыреттерді жүзеге асырады, соның ішінде: тұлғааралық және мәдениетаралық өзара әрекеттесу мәселелерін шешу үшін қазақ, орыс және шет тілдерінде ауызша және жазбаша түрде сөйлесу мүмкіндігі (ОК-3); ұжымда жұмыс істей білу, әлеуметтік, этникалық, діни және мәдени ерекшеліктерді шыдамдылықпен қабылдау (ОК-4); өзін-өзі жүзеге асыру және өзін-өзі тәрбиелеу қабілеті (ОК-5), сондай-ақ УК-2 – жобаларды әзірлеу және жүзеге асыру, УК-3 – топтық жұмыс және көшбасшылық.

Құзіреттілікке негізделген тәсілді жүзеге асыру мұғалімдерге арналған «Мұғалімнің педагогикалық шеберлігі» (15 сағат) біліктілігін арттыру курсы ұйымдастыруды талап етті; мұғалімдер мұғалімнің кәсіби іс-әрекетінің әдістемелік негіздерін, оқытудағы инновациялық технологияларды, оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамытуда әлеуметтік жобалау технологиясын пайдалану ерекшеліктерін, мұғалімнің жалпы және коммуникативті мәдениетінің негіздерін зерттеді. Студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамыту мақсатында «Көшбасшының коммуникативті мәдениеті» және «Көшбасшылық қасиеттердің өзін-өзі дамытуы» атты екі бөлімнен тұратын «Көшбасшының қасиеттерін дамыту» (30 сағат) өзіндік таңдау курсы әзірленді. Таңдау курсы ретінде оқу жоспарына енгізілген «Әлеуметтік жобалау технологиясын» қолдана отырып, университет студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамыту моделін енгізудің тиімділігін анықтау үшін критерийлердің екі тобы әзірленді (үлгіні қараңыз).

Экспериментке ОҚУ-ң екі топ студенттері таңдалды. Бірінші топ эксперименталды (ЭТ студенттері) болып таңдалды. ЭТ студенттері «Педагогика» (тарих және педагогика факультеті) бакалавриат бағдарламасы бойынша оқыды. ЭТ қатысушыларының жалпы саны – 69 адам. Екінші топ – бақылау тобы (БТ студенттері). Бұл топтағы студенттер «Филология» (филология факультеті) бакалавриат бағдарламасы бойынша оқыды. БТ қатысушыларының жалпы саны 70 адамды құрайды. Барлық критерийлер бойынша көрсеткіштердің жетілуін анықтау үшін көрсеткіштерді білдіру деңгейлерін бағалаудың үш деңгейлі жүйесі қолданылды: «жоғары», «орташа», «төмен» деңгейлер. Өртүрлі критерийлер мен көрсеткіштер бойынша шкаланы қолдану ерекшеліктері 1-кестеде келтірілген.

Критерийлер	Төмен	Орта	Жоғары	Қолданылған әдістемелер
Когнитивті саланың даму деңгейі	1-5 балл	6-8 бал	9-10 бал	Авторлық әдістеме (сауалнама және сауалнама) – 10 балдық шкала
Мотивацияның даму деңгейі	1-10 бал	11-16 бал	17-20 бал	Т. Эхлерстің жетістікке жетуіне түрткі болатын тұлғаны

				диагностикалау әдістемесі – 32 балдық шкала
Критерийлер	Төмен	Орта	Жоғары	Қолданылатын әдістер
Эмоционалды интеллекттің даму деңгейі	39 балдан кем	40-69 бал	70 және жоғары	Н. Холлдың эмоционалды тесті - 90 балдық шкала
Критерийлер	Төмен	Орта	Жоғары	Қолданылған әдістемелер
Жобаның жаңашылдық деңгейі	1-5 бал	6-8 бал	9-10 бал	Сараптамалық бағалау әдісі – 10 балдық шкала
Жобаның әлеуметтік бағыттылығының деңгейі	1-5 бал	6-8 бал	9-10 бал	Сараптамалық бағалау әдісі – 10 балдық шкала
Көшбасшылық сапалардың көрініс деңгейі	25 балдан аз (төмен дәреже)	26-35 бал (орта дәреже)	36 балдан жоғары (күшті дәреже)	Е. Жариков пен Е. Крушельницкийдің әдістемесі «Көшбасшылық қасиеттерді диагностикалау» - 50 балдық шкала
Жобаның студенттердің жеке талаптарына және тілектеріне сәйкестігі	1-5 бал (сәйкес келмейді)	6-8 бал (ішінара сәйкес келеді)	9-10 бал (толық сәйкес келеді)	Сауалнама-10 балдық шкала
Көшбасшылық қасиеттердің қалыптасу дәрежесі (жауапкершілік, ар-ождан, әлеуметтік белсенділік, жеке белсенділік, коммуникативтілік, адамгершілік, іскерлік, харизматикалық, стресске төзімділік, азаматтық бірегейлік, патриотизм) және ақпараттық-цифрлық мәдениетті меңгеру деңгейі	1-5 бал	6-8 бал	9-10 бал	Студенттердің өзін-өзі бағалау әдісі және сараптамалық бағалау

Нәтиже мен талдау

Эксперименттің анықтау кезеңінде біз когнитивтік критерийдің негізгі көрсеткіштерін өлшедік (әлеуметтік жобалау саласындағы білімге ие болу және эрудицияның өзін-өзі дамытуға бағытталуы) (нәтижелері 3-кестеде). «Проблемалық бағыттар» анықталды: студенттердің практикалық тапсырмалар блогын орындауындағы қиындықтар, тақырыпты ашудың жеткіліксіз толықтығы

мен тереңдігі, дәлелді жауап берудің жеткіліксіздігі, сабақта сөйлеу кезіндегі бастамашылық деңгейінің төмендігі. Біз Т.Элерстің әдістемесін пайдалана отырып, БТ және ЭТ-тан студенттердің мотивациясының даму деңгейін өлшедік. Студенттер: «Мен өзім қабылдаған көп нәрсені аяқтамаймын», «Мен әдетте өз жетістіктеріме аз көңіл бөлемін», «Кейде мен қазір істеуім керек нәрсені кейінге қалдырамын» сияқты мәлімдемелерге оң жауап берді. Бұл тұжырымдардың барлығы эксперименттің бастапқы кезеңінде оқушылардың табысқа деген мотивациясының төмен деңгейін көрсетеді (3-кесте). Эмоционалдық интеллектінің даму деңгейі Холл әдісі арқылы тестілеу арқылы өлшенді. Тест нәтижелерін талдай отырып, біз келесі тенденцияларды анықтадық: студенттер «Өз эмоцияларын басқару», «Өзін-өзі ынталандыру» және «Басқа адамдардың эмоцияларын басқару» шкалалары бойынша төмен бал алды (нәтижелері 3-кестеде). Эксперименттің анықтау кезеңінде ЭТ және БТ студенттерінің когнитивтік саланың, мотивацияның және эмоционалдық интеллектінің даму деңгейінде айтарлықтай айырмашылықтар болған жоқ (3-кесте). Эксперименттің қалыптастырушы кезеңі тестілеуге бағытталған. Әлеуметтік жобалау технологиясын қолдана отырып, университет студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамытудың педагогикалық моделін құрып, оны жүзеге асырдық.

Өлшенген көрсеткіштерді арттыру мақсатында ЭТ студенттері үшін бірқатар іс-шаралар өткізілді. Оқушылардың танымдық саласының даму деңгейі көп жағдайда мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Осыған орай, ЖОО студенттеріне сабақ беретін мұғалімдер үшін «Мұғалімнің педагогикалық шеберлігі» (15 сағат) біліктілігін арттыру курсы өткізілді. Курс мұғалімдерге білім берудегі инновациялық технологияларды, оқу үдерісін психологиялық-педагогикалық қамтамасыз ету дағдыларын, оқу процесін ұйымдастырудың инклюзивті тәсілін меңгеруге мүмкіндік берді. Бұл курста университет студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамыту мақсатында мұғалімдердің әлеуметтік дизайн технологиясын меңгеруіне ерекше көңіл бөлінді. Осы курсты меңгерген мұғалімдер «Әлеуметтік жобалау технологиясы» пәнін және «Педагогика» оқу бағдарламасы аясындағы басқа да пәндерді оқу шеңберінде жалпы мәдени және кәсіби құзыреттіліктерді жаңарту бойынша белсенді жұмыс істей бастады.

Студенттердің мотивациясының даму деңгейін арттыру үшін мұғалімдер келесі педагогикалық әдістерді пайдаланды: оқушылардың бастамасын қолдау, оқу материалының өзектілігіне, маңыздылығына және кәсіби бағдарына назар аудару, білімнің ғылыми және практикалық маңыздылығын ашу, апперцепция әдістемесін қолдану (оқытылатын пән уақытындағы студенттердің жеке тәжірибесіне, олардың қажеттіліктері мен қызығушылықтарына жүгіну). Студенттердің эмоционалдық интеллектін дамыту үшін тренингтер өткізілді, оның барысында студенттер өз сезімдері мен эмоцияларын басқаруды, эмпатия және өзін-өзі бақылау дағдыларын үйренді.

Көшбасшылық қабілеттерін дамыту және әлеуметтік жобалау саласындағы білімдерін арттыру үшін студенттер әлеуметтік жобалардың құрылымдық

құрамдас бөліктеріне талдау жасай бастады. Осы жобаларды талдау арқылы студенттер «Әлеуметтік жобалау технологиясы» пәнін оқу барысында қиындықтарға тап болған көптеген теориялық мәселелерді тереңірек түсінді: проблемалық өрістің сипаттамасы, мақсатты аудиторияның анықтамасы мен сипаттамалары, жобаның әлеуметтік диагностикасының ерекшеліктері, әлеуметтік жобаның тиімділігі мен орындылығы. Әлеуметтік жобаларды әзірлеу және жүзеге асыруда практикалық дағдыларды алу үшін ЭТ студенттері оқытушының жетекшілігімен екі әлеуметтік жобаны әзірлеуге кірісті. Келесі кезекте критерийлердің бірінші тобының көрсеткіштері өлшенді, атап айтқанда: студенттер әзірлеген жобалардың жаңалығы (жаңашылдығы), олардың әлеуметтік бағыты және жобалардың студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамытуға және олардың жеке қажеттіліктеріне сәйкестігі.

Жобаның жаңашылдық деңгейін бағалау үшін ОҚУ бес оқытушысы бар сарапшылық топтың жобаны бағалауын қамтитын сараптамалық бағалау әдісі қолданылды. Жобаның әлеуметтік бағдарлану деңгейін бағалау үшін университеттің үш оқытушысы мен екі сыртқы сарапшыны тарта отырып, сараптамалық бағалау әдісі қолданылды. Алынған нәтижелерді талдағаннан кейін келесілер атап өтілді: сарапшылар студенттерге қойылған әлеуметтік мәселенің өзектілігін терең және жан-жақты талдауға, жоба бағытталған әлеуметтік оң өзгерістерді болжауды үйренуге, ақпараттық және цифрлық мәдениетін үздіксіз жақсартуға кеңес берді. Студенттердің әлеуметтік жобаларды әзірлеуге қатысуы студенттердің көшбасшылық қасиеттерін көрсету дәрежесіне әсер етті. Эксперименттің қалыптастыру кезеңінде Е.Жариков пен Е.Крушельницкийдің «Көшбасшылық сапаларының диагностикасы» әдістемесін қолдану арқылы келесі нәтижелерге қол жеткізілді: көшбасшылық қасиеттер 44% оқушыларда төмен, 46% оқушыларда орташа, оқушылардың 10%-да жоғары көрініс тапты.

Эксперименттің қалыптастырушы кезеңінің жалғасы ретінде оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамыту және танымдық саласының, мотивациясының және эмоционалдық интеллектінің даму деңгейін арттыру мақсатында студенттерге арналған «Көшбасшы қасиеттерін дамыту» арнайы курсы жүзеге асырылды. Студенттер тренингтерге қатысу және жаттығулар топтамасын орындау барысында табысты көшбасшының қасиеттерін зерттеп, талдап, іскерлік қарым-қатынас дағдыларын және ақпараттық және цифрлық мәдениет негіздерін игерді, әртүрлі мәселелерді шешуге арналған шығармашылық құралдарды («Ассоциациялар», «Көрнекі бейнелер»), шоғырлану әдістерін (Помодоро техникасы), өз эмоционалдық күйіңізді басқару туралы («Менің эмоцияларым менің қолымда», «Эмпатия») әдістерді зерттеді. Азаматтық бірегейлікті қалыптастыруға, құндылықтар мен моральдық нұсқаулар жүйесіне, студенттердің ұлттық бірегейлік сезімін дамытуға ерекше назар аударылды (моральдық дилеммаларды талқылау әдісі, түсіндіру, талқылау әдісі, «Біз бірге - біртұтас халықпыз»).

Студенттердің көшбасшылық қасиеттерін одан әрі дамыту, әлеуметтік жобалау дағдыларын жетілдіру үшін «Қанатыңды кеңге сал», «Мен қалаймын,

қолымнан келеді» атты шағын топтардағы бес жобаны әзірлеуге және жүзеге асыруға ЭТ-тың 69 студентін тарту туралы шешім қабылданды. Мен тырысамын», «Саңырау және нашар еститін адамдарға арналған қосымша кәсіби білім алуға арналған онлайн курстар», «21 ғасыр эковолонтерлер мектебі», «Білім беру минуттары». Жоба бойынша ұжымдық жұмыстың миға шабуыл, іскерлік ойын сияқты әдістері қолданылды. Студенттер әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын, құндылықтарды және бағдарларды игерді; оқушылардың шығармашылық, интеллектуалдық және көшбасшылық қабілеттері белсендірілді.

Аралық диагностиканың нәтижелері жүргізілген іс-шаралар ЭТ студенттерінің мотивациясының, эмоционалдық интеллектінің және танымдық сферасының даму деңгейін арттырғанын көрсетті. Студенттердің бақылау тобында өзгерістері шамалы болды (3-кесте). Эксперименттің бақылау кезеңінде барлық өлшенген көрсеткіштер бойынша оң динамика байқалды. Көшбасшылық қасиеттері айқын көрінетін студенттер саны 12%-ға өсті. Тәжірибенің анықтау кезеңіндегі нәтижелермен салыстырғанда, когнитивті сферасының даму деңгейі жоғары ЭТ студенттерінің саны 23%-ға артты. Мотивациясы мен эмоционалдық интеллекті дамуының жоғары деңгейі бар ЭТ студенттерінің саны сәйкесінше 17 және 15%-ға өсті. Жобалардың жаңалығы мен әлеуметтік бағытын бағалау кезінде оң өзгерістер байқалды.

Студенттердің өзін-өзі бағалау әдісі мен сарапшылардың бағалау әдісін пайдалана отырып, студенттерде жауапкершілік, саналылық, жеке белсенділік, қоғамдық белсенділік, қарым-қатынас, адамгершілік, іскерлік, харизма, күйзеліс сияқты көшбасшылық қасиеттердің қалыптасу дәрежесі, азаматтық бірегейлік, цифрлық мәдениет, патриотизм және ақпараттық дағдылар деңгейі өлшенді. Әрбір көшбасшылық сапа мен біліктілік бойынша барлық студенттер арасындағы алынған мәліметтердің орташа арифметикалық мәні есептелді.

Эксперимент нәтижелерін талдау келесі қорытынды жасауға мүмкіндік берді:

1. Студенттер көшбасшылық қасиеттерді дамытудың қажетті шарты ретінде «Әлеуметтік жобалау технологиясы» пәнінің болашақ кәсіби қызметі үшін маңыздылығын түсінді.

2. Студенттер өздерінің және басқа адамдардың эмоцияларын тануға, оларды басқаруға, әлеуметтік әрекеттегі мәселелерді шешуге бағытталған болуды үйренді.

3. Студенттер басым көшбасшылық қасиеттерге ие болды: әлеуметтік және жеке белсенділік, қарым-қатынас, адамгершілік, тиімділік, харизма, жауапкершілік, стресске төзімділік, ұқыптылық; эмоционалдық интеллект пен ақпараттық-цифрлық мәдениет деңгейі артты. Әлеуметтік жобаларды дамыта отырып, студенттер өз елінің мұраттарына адалдығын және жоғары азаматтық бірегейлігін көрсетті.

Барлық диагностикаланған көрсеткіштер бойынша алынған мәліметтердің орташа арифметикалық мәнін анықтау эксперименттің анықтау, қалыптастыру және бақылау кезеңдеріндегі студенттердің оң динамикасын растады.

Студенттердің БТ-дағы көрсеткіштердің өзгеруі студенттердің ЭТ-дағы өзгерістермен салыстырғанда шамалы екендігі көрсетілген.

3-кесте. Эксперименттің анықтаушы, қалыптастырушы және бақылау кезеңдеріндегі когнитивтік саланың, мотивацияның және эмоционалды интеллекттің даму деңгейін диагностикалау нәтижелері

	Когнитивті саланың даму деңгейі			Мотивацияның даму деңгейі			Эмоционалды интеллекттің даму деңгейі		
Анықтаушы кезең									
Студенттер тобы	жоғары	орта	төмен	жоғары	орта	төмен	жоғары	орта	төмен
ЭТ (69 адам)	–	46%	54%	10%	45%	45%	13%	51%	36%
	Когнитивті саланың даму деңгейі			Мотивацияның даму деңгейі			Эмоционалды интеллекттің даму деңгейі		
БТ (70 адам)	–	41%	59%	9%	41%	50%	13%	41%	46%
Қалыптастырушы кезең									
ЭТ (69 адам)	6%	72%	22%	16%	54%	30%	20%	54%	26%
БТ (70 адам)	3%	50%	47%	10%	47%	43%	16%	47%	37%
Бақылау кезеңі									
ЭТ (69 адам)	23%	73%	4%	23%	61%	16%	28%	68%	4%
БТ (70 адам)	7%	59%	34%	13%	51%	36%	20%	50%	30%

Осылайша, әлеуметтік жобалау технологиясын қолдана отырып, эксперименттік жұмыстардың нәтижелерімен расталған ЖОО студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамытудың педагогикалық моделін іс жүзінде жүзеге асыру зерттеу болжамын дәлелдеді.

Қорытынды

Студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамыту сәтті жүзеге асырылады, егер:

– «Әлеуметтік сала көшбасшысы» ұғымының кеңейтілген сипаттамасына сүйенсе;

– ЖОО студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамытуда әлеуметтік жобалау технологиясының ерекшелігі, ұйымдастырушылық құрылымы мен әлеуеті ескерілсе;

– бұл процес әлеуметтік жобалау технологиясын қолдана отырып, жоғары оқу орны студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамытудың арнайы педагогикалық моделі шеңберінде жүзеге асырылса, онда әдіснамалық тәсілдер, оны іске асыру алгоритмі, мақсатты көзқарастарға қол жеткізудегі критерийлер мен олардың тиімділік көрсеткіштері көрініс тапса;

– оқытушыларды педагогикалық қызметтің ерекше түрі ретінде әлеуметтік жобалау технологиясын игеруге даярласа.

Университет студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамыту үшін біз әзірлеген педагогикалық модель жаңашыл және әмбебап деп айтуға болады.

Әдебиеттер тізімі

Баймуханбетов Б.Т.(2014) Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің лидерлік сапасының қалыптастыру: филос. докт. (PhD) ... дисс. Алматы. 159 б.

Бригинец И. Н. Бригинец И. Н.(2010). Развитие лидерских качеств студентов туристского вуза во внеучебной деятельности: дисс. ... к. п. н. Москва. 199 б.

Веряскина И. А.(2008). Организационно-педагогические условия развития лидерских качеств учащейся молодежи средствами социально-культурной деятельности: дисс. ... к. п. н. Тамбов. 143 б.

Давлетова А. И. (2007). Развитие лидерских качеств студентов педагогического вуза: дисс. ... к. п. н. Москва. 269 б.

Левин К. (2010). Разрешение социальных конфликтов (пер. с англ.). СПб: Речь. качеств студентов туристского вуза во внеучебной деятельности: дисс. ... к. п. н. Москва. 408 б.

Луков В. А.(2007). Социальное проектирование: учебное пособие. Москва: Изд-во МГУФЛИПТА. 240 б.

Маслоу А. (2013). Мотивация и личность. Санкт-Петербург: Питер. 352 б.

Махина Т. В.(2003). Особенности использования социально-психологического тренинга в целях развития лидерских качеств студентов - будущих менеджеров: дисс. ... к. п. н. Москва. 204 б.

Сайкина Е. Н. (2004). Современные концепции и тенденции развития лидерских качеств студентов в вузах США: дисс. ... к. п. н. Казань. 140 б.

Шафеева Н. Д.(2013). Студенческое самоуправление как фактор развития лидерских качеств студентов: дисс. ... к. п. н. Москва. 242 б.

Шкурко О. В.(2013). Развитие лидерских качеств будущих менеджеров средствами имиджологии в вузе: дисс. ... к. п.н. Омск. 206.

References

Bajmuhambetov B.T. (2014). Bolashaq bastauysh synyp mugalimderinin liderlik sapasynyn qalyptastyru: filoz. dokt. (PhD) ... diss. Almaty. 159 b.

Briginec I. N. (2010). Razvitie liderskih kachestv studentov turistskogo vuza vo vneuchebnoj deyatelnosti. diss. ... k. p. n. Moskva. P. 199.

Veryaskina I.A. (2008). Organizacionno-pedagogicheskie usloviya razvitiya liderskih kachestv uchashesjsya molodezhi sredstvami socialno-kulturnoj deyatelnosti. diss. ... k. . n. Tambov. P. 143.

Davletova A. I. (2007). Razvitie liderskih kachestv studentov pedagogicheskogo vuza. diss. ... k. ps. n. Moskva. P. 269.

Levin K. (2000). Razreshenie socialnyh konfliktov (per. s angl.). Saint Petersburg: Rech. P. 408.

Lukov V.A. (2007). *Socialnoe proektirovanie: uchebnoe posobie*. Moskva. Izd-vo MGUFlipta. P. 240.

Maslou A. (2013). *Motivaciya i lichnost*. Saint Petersburg: Piter. P. 352.

Mahina T.V. (2003). *Osobennosti ispolzovaniya socialno-psihologicheskogo treninga v celyah razvitiya liderskih kachestv studentov -budushih menedzherov: diss. ... k. ps. n. Moskva*. P. 204.

Sajkina E. N. (2004). *Sovremennye koncepcii i tendencii razvitiya liderskih kachestv studentov v vuzah SShA: diss. ... k. p. n. Kazan*. P. 140.

Shafeeva N.D. (2013). *Studencheskoe samoupravlenie kak faktor razvitiya liderskih kachestv studentov: diss. ... k. p. n. treninga v celyah razvitiya liderskih kachestv studentov -budushih menedzherov: diss. ... k. ps. n. Moskva*. P. 242.

Shkurko O.V. (2013). *Razvitie liderskih kachestv budushih menedzherov sredstvami imidzhelogii v vuze: diss. ... k. p. n. Omsk*. P. 206.

Mussabekova G.

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor.

South Kazakhstan Pedagogical University named after O. Zhanibekov, Shymkent, Kazakhstan.

Development Of Leadership Qualities Of Students Based On Social Design Technology

Abstract. The article analyzes the definitions of domestic and foreign scientists to the concept of developing leadership qualities of university students using social design technology, the author interpreted this concept in his own way, clarified its definition. As a result of the analysis of pedagogical, psychological, methodological literature on the research topic, the experience of university teachers and the work of secondary school teachers, a pedagogical model for the development of leadership qualities of university students using social design technology has been created. Studying the theoretical material, the author clarified the concepts of "leadership", "development of students' leadership qualities", "social design of the leadership development process", "social design technologies". The article shows that the technology of social design has been considered and defined by many researchers. Social design is the process of creating an activity by a person, group or organization aimed at improving the social environment and the quality of life of people (according to V. A. Lukov). The author agrees with these opinions of the scientist. The article develops a methodology for developing the leadership qualities of university students using social design technology. A special course is offered. The results of the pedagogical experiment are also presented, qualitative and quantitative processing is performed.

Keywords: student, development, social engineering, technology, leader.

Мусабекова Г. Т.

Доктор педагогических наук, профессор.

Южно-Казахстанский педагогический университет им. Ө. Жәнібеков. Шымкент, Казахстан.

Развитие лидерских качеств студентов на основе технологии социального проектирования

Аннотация. В статье проанализированы определения отечественных и зарубежных ученых к понятию развития лидерских качеств студентов вуза с использованием технологии социального проектирования, автор по-своему трактовал это понятие, уточнил его определение. В результате анализа педагогической, психологической, методической литературы по теме исследования, опыта преподавателей вузов и работы учителей средней общеобразовательной школы создана педагогическая модель развития лидерских качеств студентов университета с использованием технологии социального проектирования. Изучая теоретический материал, автор уточнил понятия «лидерство», «развитие лидерских качеств учащихся», «социальное проектирование процесса развития лидерства», «технологии социального проектирования». В статье показано, что технология социального проектирования была рассмотрена и определена многими исследователями. Социальное проектирование - это процесс создания человеком, группой или организацией деятельности, направленной на улучшение социальной среды и качества жизни людей (по В. А. Лукову). Автор согласен с этим мнением ученого. В статье разработана методика развития лидерских качеств студентов вуза с использованием технологии социального проектирования. Предложен специальный курс. Также представлены результаты педагогического эксперимента, произведена качественная и количественная обработка.

Ключевые слова: студент, развитие, социальное проектирование, технология, лидер.